

Zwolińska B., 2021. *Czas – przestrzeń – egzystencja. Tożsamość w podróży. Szkice o literaturze*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2021. 394 s. ISBN 978-83-8206-164-2

Barbara Zwolińska jest znaną gdańską badaczką literatury, poddaje oglądowi zarówno twórczość pisarzy polskich, jak i europejskich. Jej naukowy dorobek obejmuje książki autorskie, teksty zamieszczane w czasopismach, liczne artykuły w tomach wieloautorskich oraz publikacje pod redakcją i współredakcją. W kręgu jej zawodowych zainteresowań znajduje się m.in. problematyka podmiotowości, kondycji psychofizycznej jednostki, odnajdywania przez nią i kreowania swojego miejsca w rzeczywistości. Opracowania przedstawiają zagadnienia definiowania i redefiniowania rozumienia siebie, uwzględniają warunki społeczne, polityczne, historyczne, wskazują na transformacje kultury, które determinują jednostkową aktywność, mają wpływ na poszukiwania możliwości dookreślenia własnej indywidualności.

Cechy te odnaleźć można również w monografii zatytułowanej *Czas – przestrzeń – egzystencja. Tożsamość w podróży. Szkice o literaturze* opublikowanej w 2021 roku w Wydawnictwie Uniwersytetu Gdańskiego. W książce tej znajdują się trzy obszernie części omawiające rozmaite aspekty podróży, historii, czasu, przestrzeni, erotyki, choroby i śmierci, ich udziału w procesie kształtowania podmiotowej tożsamości.

Część pierwsza monografii *Podróż przez historię: czas i przestrzeń* omawia twórczość Sándora Máraia, Pétera Nádasza, Jarosława Iwaszkiewicza i Tadeusza Różewicza. W szeregu szkiców odczytanie utworów autora *Ziemia! Ziemia!* ukierunkowuje w głównej mierze dostrzeżenie problematyki kształtowania relacji z Innym i miejscem, ukazanie fascynacji lekturowych (przede wszystkim prozą Josepha Conrada i Fiodora Dostojewskiego). Fragment pracy charakteryzujący sposób widzenia Rosjan – „wyzwoliciele Węgier podczas II wojny światowej” – akcentuje dążenie węgierskiego pisarza do dookreślenia ich inności bez aktywizowania mechanizmów

negatywnego wartościowania. Jak przekonująco dowodzi autorka, Márai w odmienności Rosjan (buduje ją dzikość, dziecinność, nieobliczalność oraz szacunek dla słowa pisanego) dostrzega szansę poznania, a nie źródło zagrożenia. Jego widzenie Innego jest wnikliwe, rzetelne, skupia się na próbie zrozumienia i wytłumaczenia odmienności. Kolejny szkic przybliży problematykę ewokowaną zainteresowaniem Máraia pisarstwem Josepha Conrada. Tłumaczy, że obu autorów zbliżała podobna sytuacja życiowa – konieczność emigracji, związane z tym poczucie obcości, samotności, pytania dotyczące kształtowania tożsamości narodowej, oscylowanie między pokusą asymilacji a pragnieniem zachowania odrębności. Obaj twórcy podobnie rozumieli tradycję romantyczną, mechanizmy historii, ich tożsamość dookreślało poczucie przynależności zarówno do świata Zachodu, jak i Wschodu. Tym, co ich różniło to stosunek do języka ojczystego, Conrad pisał w języku angielskim, Márai pozostał wierny językowi macierzystemu, determinowało to „niemożność asymilacji, którą niewątpliwie ułatwiłoby tworzenie w języku angielskim”. Także kolejny fragment pracy, skupiając się na utrwalonym w twórczości pisarza obrazie miast, odczytując ich rolę w procesie kształtowania jednostkowej tożsamości, uwypukla rolę przestrzennej kategorii „pomiędzy”, uczucie wyalienowania pogłębione przywiązaniem do języka ojczystego. Márai opuścił Węgry w roku 1948, wyjechał do Włoch, następnie na stałe do Stanów Zjednoczonych Ameryki. Do końca życia zmagał się z dylematami emigranta: poczuciem nieodwracalnej utraty, oddaleniem od domu rodzinnego, tęsknotą za przeszłością oraz jej mitologizowaniem. Te doświadczenia wyraźnie determinują przedstawianie miast w różnego typu tekstach węgierskiego autora. Wielokrotnie opisuje on miejsca autobiograficzne, utracone, wspomniane, jak też odwiedzane czy definiowane jako miejsca obecnego pobytu. Charakteryzując przestrzeń włoską, podkreśla, że jest to „zastępcza ojczyzna”, jej opisy uwypuklają związek topografii z człowiekiem, jego koegzystencję z naturą. Z kolei miasta amerykańskie

przedstawiane są w perspektywie naznaczonej uczuciem obcości, brakiem zakorzenienia. Tak nacechowane konceptualizacje przestrzeni potwierdzają indywidualne preferencje podmiotu, jego wrażliwość, potrzeby, aktualną sytuację życiową. Następny rozdział monografii, przybliżając zagadnienie lokowania podmiotu w określonej urbanistycznej przestrzeni, stanowi interesujące studium stanów emocjonalnych implikowanych „byciem w ruchu”. Analiza obejmuje utwory dwóch autorów: Sándora Máraia i Pétera Nádas, prowadzi do scharakteryzowania kondycji współczesnego podróżnika, wojażera, jak też jednostki mocno zakorzenionej w przeszłości, poddającej się wspomnieniom. Miejsca pamięci są ważne dla obu węgierskich pisarzy, jak zauważa Barbara Zwolińska: „są to przede wszystkim dwa miasta: Budapeszt i Berlin, kształtujące tożsamość podróżnika (w szkicach Máraia *W podróży*) oraz tożsamość bohaterów uwikłanych w złożone relacje interpersonalne inspirowane biografią Nádas, autora obszerniej powieści pt. *Pamięć*. Choć zestawiam tu dwa różne gatunki literackie autorów oddalonych w czasie (Márai reprezentuje wiek XX, Nádas XXI), to zauważam podobieństwa w ujęciu przestrzeni miejskich oraz sposobie przeżywania czasu przez obydwu autorów”. Wspólne dla obu pisarzy jest wyeksponowanie subiektywnego „ja”, stosowanie narracji pierwszoosobowej oraz manifestowanie „uczestnictwa” w wydarzeniach. Wieloaspektowa charakterystyka relacji zachodzących między podmiotem a miastem (miastami), diagnozując terażniejszość, ukazując rolę pamięci, uruchamianych dzięki niej emocji, obrazów, możliwości sytuowania siebie w czasie i przestrzeni. Ukazywane przez obu pisarzy miasta przechowują pamięć, poświadczają przeszłość, mają również wpływ na kształtowanie tożsamości współczesnego człowieka.

Dwa ostatnie fragmenty w części zatytułowanej *Podróż przez historię: czas i przestrzeń* przynoszą omówienie utworów pisarzy polskich. Rozdział poświęcony podróży naznaczonej śmiercią przybliży dwa teksty: *Pasje błędmierskie* Jarosława Iwaszkiewicza oraz *Śmierć w starych de-*

koracjach Tadeusza Różewicza. Szczegółowa interpretacja skonkretyzowanego w nich motywu peregrynacji, towarzyszących jej okoliczności, kieruje uwagę na podmiot, jego emocje, percepcję i zdolności poznawcze. Charakteryzowane przestrzenie to w głównej mierze nie-miejsca, wyróżnia je bowiem nieustanny przepływ, anonimowość, przypadkowość, brak możliwości oswojenia oraz zakorzenienia. Wyróżnione cechy nasuwają skojarzenia z tym typem doświadczenia siebie, które Zygmunt Bauman określił mianem „turysty” (według badacza to postać nowoczesna, która opuszcza dom z własnej woli, by poznawać nowe światy, uznaje je za warte zwiedzania). Bohaterowie Iwaszkiewicza i Różewicza dodatkowo uruchamiają pracę pamięci, dokonują podsumowania swojego życia, z którego nie są zadowoleni. Mimo to bohater *Pasji błędmierskich* w podróży odnajduje ukojenie i pogodzenie z przemijaniem, własnym odchodzeniem. Następny rozdział tomu zatytułowany *Romantyczna melancholia i dekadenccki niepokój jako rys elitarnego odrębności bohaterów powieści Jarosława Iwaszkiewicza* analizuje powiązanie motywu podróży z doświadczeniem siebie reprezentowanym przez artystę, jednostkę o nieprzeciętnej wrażliwości, intensywnie odczuwającą egzystencjalny niepokój, który w znacznej mierze wynika z uwikłania w określone okoliczności społeczne i historyczne. Podróż, jak słusznie dowodzi Barbara Zwolińska, ma wpływ na kształtowanie rozumienia siebie – umożliwiając poznawanie nowych przestrzeni, nieznanych światów, pogłębia wiedzę, skłania do refleksji, pozwala na dokonywanie porównań, odkrywanie złożoności cywilizacji, a także jej nietrwałości. Patronujące konstruowaniu tożsamości artysty tradycje (romantyczna i modernistyczna) uwypuklają jego niedostosowanie do miejsca i czasu, świadomość przemijania, niepewność ludzkiej egzystencji. Interesujące jest wyartykułowanie związku podróży, kolekcjonowania wrażeń, zmiany poznawanych miejsc z definiowaniem postawy bohatera, naznaczeniem jej dystansem, nieustannym poszukiwaniem i nie-
możnością odnalezienia siebie.

W omawianej pozycji prezentowanie budowania podmiotowej tożsamości obejmuje również motyw podróży w głąb siebie, symboliczną peregrynację definiowaną przez erotykę, chorobę i śmierć. Zagadnienie to rozpoznane zostaje w drugiej części monografii, a materiałem egzemplifikacyjnym są ego-dokumenty oraz utwory fikcyjne. Uwaga ogniskuje się tu przede wszystkim na tekstach Jarosława Iwaszkiewicza, a także na *Opowieści dla przyjaciela* Haliny Poświatowskiej oraz wybranych utworach Tadeusza Różewicza. W pierwszych rozdziałach mieści się uważna interpretacja listów i dzienników autora *Slawy i chwały*, wyeksponowane jest doświadczenie miłości homoerotycznej, związane z nią emocje ewokowane świadomością braku społecznej akceptacji, różnicą wieku między kochankami, chorobą i śmiercią młodszego z nich. Omówione są dylematy ewokowane próbą odnalezienia się w trudnej sytuacji zakochanego starszego człowieka, uznanego literata. Podejmuje on wysiłek definiowania własnej tożsamości naznaczonej „obsesyjną, spóźnioną, starczą miłością”. Relację z bliskim cechuje czułość i złość, dostrzeganie jego niedoskonałości intelektualnych, emocjonalnych, jak i tworzenie jego wyidealizowanego obrazu. Barbara Zwolińska, poddając wnikliwej analizie teksty intymistyczne Iwaszkiewicza pisane zarówno za życia, jak i po śmierci Jerzego Błeszyńskiego, przedstawia również osvajanie utraty kochanka, uruchamianie mechanizmów wygaszania żałoby. Dostrzegając wieloaspektowość doświadczenia miłości homoerotycznej, opisuje wrażliwość starszego człowieka, jego próbę odnalezienia i zaakceptowania siebie w sytuacji odczuwanej jako wstydliva i bolesna. Temat zakazanego uczucia podejmuje badaczka również w rozdziale przybliżającym fikcyjne przed- i powojenne utwory Iwaszkiewicza, uwypukla ich korelację z listami do Błeszyńskiego. Skupia uwagę na problemie odmienności, funkcjonowaniu w mniejszości, na uczuciu wstydu, które powoduje różnica poziomu intelektualnego, statusu społecznego i majątku bohaterów. Przybliżanie tej emocji, jej częste prezentowanie jest konse-

kwencją, jak dostrzega, „chęci opisanego i zrzućcia ciężaru tego doświadczenia (wstydu – przyp. B. M.-W.), wyrażenia niewyraźnego, stojącego się źródłem cierpienia, lęku”. Następny rozdział monografii poświęcony jest twórczości Haliny Poświatowskiej, a dokładniej jej *Opowieści dla przyjaciela* i wybranym wierszom z debiutanckiego tomu. Interpretacja tych utworów opiera się na zestawieniu ich z listami Ireneusza Morawskiego (umieszczonych w zbiorze *Tylko mnie pogłaszcz*), a ramy badawcze wyznaczają ustalenia proponowane m.in. przez dyskurs tożsamościowy i krytykę somatyczną. Omówienie, akcentując splot podróży, erotyki, choroby i życia w cieniu śmierci, tłumaczy dynamikę uczucia dwóch egotycznych osobowości, różnicę oczekiwań charakteryzującą relację bliskich sobie osób. Uwagę zwraca inspirujące odczytanie istotnych w poezji autorki *Hymnu bałwochwalczego* motywów (deszczu, kota, dotyku, majowego zapachu, konwalii) w kontekście miłosnego pragnienia ukazanego w tekstach poetyckich oraz niefikcyjnych. Następny rozdział podejmujący problematykę nacechowanych patriarchalnie relacji skupia się na wybranych utworach Tadeusza Różewicza (są to: *Pułapka*, *Odejsie Głodomora* i *Wyszedł z domu*). Ukazuje kryzys współczesnej rodziny, charakteryzuje patologiczne relacje, trudności z dostosowaniem się do zastanej sytuacji jednostki wrażliwej. Barbara Zwolińska podkreśla, że w przywołanych tekstach Różewicza „problem [...] wydaje się być podobny: niezgoda na system społecznych oczekiwań, na uwięzienie w rodzinie, na rutynę jałowych relacji, uniemożliwiających samorealizację. W trzech omawianych sztukach niezgoda ta wypowiedziana jest poprzez słowa i gesty, w tym gest wyjścia z domu, czy przybycia do niego po latach po to, by stwierdzić, iż powrót na łono rodziny jest niemożliwy”.

Z kolei ostatnia część tomu zatytułowana *Zerwane więzi: człowiek i zwierzę* charakteryzuje ukazane w polskiej literaturze skomplikowane relacje człowieka z nie-ludzkim, skupia się na „zerwanych więziach”, uobecnia etyczny aspekt opresyjnego traktowania zwierząt. Fragment

omawiający teksty z XIX i XX wieku przedstawia dwa typy przestrzeni, cyrk i zoo, charakteryzując je jako miejsca zniewolenia „braci mniejszych” oraz ujawniania niskich instynktów człowieka. Podkreśla jego okrucieństwo, pragnienie panowania nad światem natury, ignorancję i nieposzanowanie innych bytów. Interesujące jest zarówno przywołanie utworów reprezentujących różne epoki literackie, gatunki, konwencje, jak i wskazanie, że sposób traktowania zwierząt, ich ujarzmianie, niewolenie można uznać za jeden z istotnych aspektów definiowania tożsamości człowieka. Przedmiotowe, instrumentalne traktowanie Innego uwidacznia, jak konstatuje Barbara Zwolińska, „ułomność ludzkiej natury, kompromituje rzekomą humanitarność, wystawioną na próbę w przestrzeniach cyrku i zoo, próbę, z której nie uda się człowiekowi wyjść z „ludzką twarzą”. Podobną problematykę dostrzega gdańska literaturoznawczyni w prozie Olgi Tokarczuk. Oglądowi poddaje jej eko-kryminał *Prowadź swój pług przez kości umarłych* oraz *Transfugium* (jedno z *Opowiadań bizarnych*), przybliża dwie główne postacie kobiece, ich wrażliwość na zwierzęcy los i niezgodę na ludzkie okrucieństwo. Te obrończynie przyrody, dążące do jej poszanowania i życia w symbiozie, nie odnajdują się w ludzkim świecie. Janina Duszejko (postać z powieści) traktowana jest przez społeczność jak odmieniec, a bohaterka opowiadania świadomie decyduje się na nieodwracalną metamorfozę, porzucenie ludzkiego ciała, kondycji, by poczuć wspólnotę ze „stadem”.

Monografia *Czas – przestrzeń – egzystencja. Tożsamość w podróży. Szkice o literaturze* to cenna pozycja objaśniająca złożoność problematyki tożsamościowej skonkretyzowanej w literaturze od XIX do XXI wieku. U podstaw rozpoznawania tej jednej z najbardziej aktualnych współcześnie kwestii znajduje się umiejętność wrażliwego i oryginalnego odczytywania utworów polskich i europejskich, uważne śledzenie skomplikowanych znaczeń. Warto również odnotować, że odkrywaniu kluczowych aspektów definiowania ludzkiej kondycji, pozycji podmiotu, dookreślenia ich doświadczeniem podróży w czasie,

przeprzeni i w głąb siebie towarzyszy trafny dobór kontekstów. Istotnym walorem omawianej monografii jest także to, że Barbara Zwolińska, ukazując złożoność kondycji człowieka, niejednoznaczność jego wyborów, pragnienie konstruowania podmiotowości skupionej na chronieniu własnej integralności w sytuacji uwikłania w okoliczności historyczne, polityczne, społeczne i uwarunkowania kulturowe, nie proponuje jednoznacznych rozwiązań, nie uogólnia, co inspiruje czytelnika do indywidualnych rozpoznawania, nieoczywistych porównań, wielowarstwowych uzupełnień.

Beata Morzyńska-Wrzošek

Petríková A., 2019. *Náboženský diskurz. Rečové strategie a taktiky v homiliích*. Opera Linguistica 32/2019. Prešov: Prešovská univerzita, 2019. 231 s. ISBN 978-80-555-2202-9.

V edici *Opera Linguistica* Filozofické fakulty Prešovské univerzity v Prešově vyšla v roce 2019 pozoruhodná publikace z oblasti široce pojaté teolingvistiky. Její autorkou je doc. Mgr. Anna Petríková, PhD., prešovská slavistka (rusistka) s badatelskými zájmy o kulturologii, kognitivní lingvistiku, pedagogiku. Recenzenty práce byli: slovakistka prof. Daniela Slančová a doc. Andrey Kraev, ruský (pravoslavný) duchovní, filozof, religionista, pedagog.

Samotný náboženský diskurz autorka chápe obdobným způsobem, jakým bývá definován náboženský jazyk, tedy jako diskurz duchovních praktik. Zdůrazňuje psychomentální povahu duchovního diskurzu, založenou na propojenosti s jiným člověkem na duchovní úrovni. Homilie jsou pak založeny na kolektivním vědomí spirituality a jazyk zde slouží k přenosu mentálních obsahů spojených s předpokládanou existencí Boha, *sacra*, transcendentna. Autorka dochází k závěru, že homilie je kolektivní akt. Je to v principu monologický útvar, avšak kazatel, coby „duchovní mediátor“ (s. 9), využívá také prvky dialogu.

Pro svou analýzu Anna Petríková použila asi 200 autentických textů generovaných v rušti-

ně (a/nebo církevní slovanštině) a ve slovenštině, které pocházejí z kázání proslovených na půdě ruské pravoslavné a slovenské řeckokatolické církve. Pohybuje se tedy v duchovní a kulturní sféře označované jako Slavia Orthodoxa (Slavia Byzantina), na rozhraní západoslovanských a východoslovanských jazyků a kultur, s přesahem do jihoslovanského jazykového prostoru. Ve zmíněných jazycích je také uvedena veškerá použitá exemplifikace. Příležitostně autorka srovnává východní a západní (katolickou) obřadnost, např. texty generované při uzavírání sňatku, během křtu či mnišského slibu aj.

První kapitola je věnována termínu diskurz, jenž je definován jak v rovině obecnělingvistické (*langue*), tak komunikační (*parole*) – jako beseda, diskuse, text (ústní, popř. sekundárně mluvený). Obě interpretace odkazují na řečový akt, kdy nedochází pouze k výměně informací, ale i emocí, postojů, kulturních hodnot, lidské kognice. Petříková se řídí metodou zvanou *discourseanalysis* Američana Zelliga S. Harrise a Francouze Michaëla Foucaulta nebo definicí diskurzu v podání Holandana Teuna A. van Dijka, ale přihlíží také k dalším interpretacím domácích a zahraničních badatelů. V souladu s nimi chápe diskurz nikoliv jako čistě jazykový útvar, naopak – zdůrazňuje fakt, že verbalizace vztahu člověka k realitě zahrnuje výsledek konkrétních sociálních, etnických, kulturních, ekonomických, filozofických/ideologických či psychologických zvláštností daného jazykového společenství. Diskurz je navíc pokaždé ukotvený v jistém kontextu (souboru jiných textů), např. náboženský diskurz navazuje na biblický prototext, na teologickou literaturu, veškeré učení dané církve, ústně předávané hodnotové preference apod. K jazykové složce přistupuje určitý komunikační záměr a para- či nonverbální prvky komunikace. Vzhledem k tomu, že náboženství je – jak tvrdí autorka – složitý sémiotický systém, je logické, že se ani náboženský diskurz nemůže omezovat na pouhou verbalizaci informace a její přenos.

Autorka se dále pokouší o typologii diskurzu a postupně se propracovává k „institucionál-

nímu diskurzu“, který představuje podrobněji ve druhé kapitole monografie. K institucionálnímu diskurzu řadí i ten náboženský. I on je totiž podmíněn institucionální komunikací, kde komunikující subjekty nejsou zcela svobodnými jedinci, ale představují jistou organizovanou skupinu, mající vlastní hierarchii, ideologii, vazby, role, vztahy. „Křesťanský diskurz chápeme ako formu duchovných praktík zameraných na získavanie duchovnej skúsenosti, formovanie křesťanského myslenia, vnímania sveta cez sakrálnu kategóriu: Boh, Ježiš Kristus, Bohorodička atď.“ vysvětluje autorka (Petříková 2019, s. 36–37) a dodává: „Náboženský diskurz vytvára symbiózu sakrálnu a profánnej komunikácie. Komunikuje sa prostredníctvom sakrálnych textov, ktoré majú štatút svätosti v daných konfesiaciach. Tento typ diskurzivity sa odlišuje od iných inštitucionálnych typov vysokou mierou rituálnosti, na základe čoho sa líši od personálneho diskurzu“ (Petříková 2019, s. 177).

V podkapitole 2.2 je tedy charakterizován náboženský (jinak také duchovní, křesťanský, konfesní) diskurz – v definici se autorka přidržuje tezi Jekatěřiny V. Bobyrevové. I ten lze členit na další (pod)kategorie. Petříková poukazuje na ikonickou a hudební složku náboženského diskurzu a nonverbální elementy komunikace (gesta, pokleknutí, vzpřímené či schýlené držení těla, manipulace se sakrálními předměty aj.). Autorka zjišťuje, že náboženská komunikace probíhá více směry, pokouší se o modelování relací: člověk – Bůh, laik – duchovní / duchovní – laik, laik – laik, teolog – teolog, teolog/duchovní – Bůh, a zdůrazňuje rituálnost takovéto komunikace. „Rečové pôsobenie homílie spočíva v tom, aby sa recipient chcel zapojiť do vnútorného dialógu nielen s kňazom, ale najmä s Bohom [...] Homília je teda aktivizačný prejav, prostredníctvom ktorého subjekt ovplyvňuje rozhodnutie komunikanta alebo mení jeho predstavy o svete,“ formuluje své názory Petříková (Petříková 2019, s. 126). Dodejme: představy, které jsou v souladu s učením dané církve.

Ostatně tomuto dílčímu tématu je věnována podkapitola 2.2.1 – *Náboženský diskurz jako*

ritálny akt. Z hľadiska lingvistického je zaujímavý samotný spôsob oslovovania kněží v pravoslavné cirkvi, ktorý je archaický, veľmi nezvyklý, stylisticky príznakový, napr. Ваше (Высоко)преподобие, Ваше (Высоко)преосвященство apod. Typologie věřících na Slovensku provedena mj. podle nedávno zesnulého (česko)slovenského politologa a filozofa Miroslava Kusého, jednoho ze signatářů Charty 77 (s. 57 a n.) koresponduje s obdobnými „typologiemi“ Tomáše Halíka¹ či Maxe Kašparů², které se týkají věřících Čechů.

V poslední, třetí kapitole se autorka dostává k problematice řečového působení na příjemce, vč. řečového působení prostřednictvím homilie (3.2). Kazatelovy komunikační strategie a taktiky dopodrobna rozebírá a demonstuje na příkladech. Petříková klade důraz na kognitivní rovnocennost partnerů komunikace: „Zdá sa, že globálnou úlohou řečového pôsobenia je vypracovanie takého jazykového mechanizmu, ktorý by umožnil vsugerovať recipientovi ľubovoľnú myšlienku, ktorá by bola v súlade s veľkým množstvom jednotiek poznania, zakotvených v jeho konceptuálnom systéme“ (Petříková 2019, s. 121–122). Popisuje strategie náboženského diskurzu, mezi něž řadí komunikační, „apelující“, „podporující“, hodnotící, kontrolující, organizující (modelující proces komunikace), modlitební, zpovědní, obřadní. Kazatel využívá různé postupy, jako např. apely; klade otázky, formuluje prosby, argumentuje příklady, přesvědčuje, vysvětluje a rozvíjí témata, generalizuje, uvádí do souvislostí atd. atd. Petříková zmiňuje stylistické prostředky, jež se v této souvislosti těší u kněží mimořádné oblibě: paralelismus, kontrast, metafora, aktualizace aj.

Je náboženský diskurz v zajetí strategií a taktik? Z práce Anny Petříkové plyne, že ano. Čtenář je přesvědčován autentickým materiálem i vědeckou argumentací. Na dotaz po smyslu zájmu badatelů o výzkum jazyka církevní komunikace odpovím slovy samotné autorky: „Pre vzá-

jomné pochopenie a nastolenie spolupráce medzi západným a východným svetom je dôležitý ekonomický, politický, kultúrny a konfesionálny dialóg. Zaiste, mentalita západných a východných národov je odlišná, ale náboženský komponent môže byť zväzujúcim článkom vo vzájomnej kooperácii medzi týmito svetmi, keďže náboženstvo ako časť kultúry je založené na humanitných hodnotách, ktoré treba brať do úvahy pri interkultúrnej interakcii národov“ (Petříková 2019, s. 176).

Irena Bogoczová

Plesník L., 2019. *Typologická charakteristika tzv. analytických adjektiv (na příkladovém materiálu ruštiny, češtiny a polštiny)*. Vydání první. Ostrava: Ostravská univerzita, 2019. 218 s. ISBN 978-80-7599-095-2.

Monografie, kterou mladý ostravský slavista, Mgr. Lukáš Plesník, Ph.D., nazval *Typologická charakteristika tzv. analytických adjektiv (na příkladovém materiálu ruštiny, češtiny a polštiny)*, patří právem do kategorie: *odborné knihy*. Jak naznačuje její název, objektem autorova vědeckého zájmu a bádání se stal specifický gramatický slovní druh, tzv. analytická adjektiva. Vydaná publikace je upravenou a doplněnou verzí úspěšně obhájené disertační práce autora.

Téma tzv. analytických adjektiv není ve slovanské lingvistice nové. Velkou pozornost mu věnovali a dosud věnují ruští lingvisté (tradici bádání založil už ve 30. letech 20. století A. A. Reformatskij, nové podněty přinesl ve druhé polovině 20. století M. V. Panov). Ze strany české a polské jazykovědy je zájem o studium analytických adjektiv výrazně nižší, což je zdůvodňováno nízkým zastoupením v jejich lexiku. Přínos a novátorství monografie L. Plesníka spočívá především v širce záběru provedené komparativní analýzy tzv. analytických adjektiv realizované paralelně ve třech geneticky příbuzných, ale ne

1 Máme na mysli publikovaný rozhovor Jana Jandourka s Tomášem Halíkem *Ptal jsem se cest* (Praha: Portál, 1997).

2 Viz *Do výšky volím pád. Max Kašparů v rozhovoru s Janem Paulasem* (Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008).

zcela sourodých slovanských jazycích, zejména pak v observaci, deskripci, analýze a komparaci sledované kategorie neohebných komponentů adjektivní povahy ve východoslovanské ruštině a západoslovanské češtině a polštině.

Recenzovaná kniha je strukturována do čtyř základních kapitol, dále členěných na subkapitoly. Celkové uspořádání jednotlivých kapitol a subkapitol jasně sleduje výzkumný záměr autora.

V úvodu (s. 8–12) se autor věnuje otázkám nejednotnosti pojmenování sledovaného typu adjektiv v porovnávaných jazycích. Konstatuje, že v ruské literatuře se nejčastěji užívá termín „аналитическое прилагательное“, jehož tvůrcem je výše zmíněný A. A. Reformatskij, čeští lingvisté se přiklánějí k termínu „nesklonné adjektivum“, zatímco v polských studiích se zpravidla objevuje termín „przymiotnik nieodmienny“. L. Plesník označuje analytické adjektivum za „morfologicky nezformovaný výraz s atributivní funkcí“ a s ohledem na respektování terminologické přesnosti volí ve své práci pro výzkum termín tzv. analytické adjektivum, který podle jeho názoru nejvýstižněji postihuje širší celé problematiky ve všech třech srovnávaných jazycích.

První tři kapitoly (*Aktuální tendence v jazycích slovanského areálu*, *Tzv. analytická adjektiva*, *Pozice prefixoidů a řecko-latinských formantů v rámci tzv. analytických adjektiv*) mají teoretický charakter, čtvrtá kapitola prezentuje výsledky autorova vlastního výzkumu.

V první kapitole s názvem *Aktuální tendence v jazycích slovanského areálu* (s. 11–27) autor analyzuje aktuální procesy, které probíhají od konce 20. století ve všech třech sledovaných slovanských jazycích, zaměřuje se zejména na proces demokratizace a liberalizace jazyků, na projevy jazykové globalizace, internacionalizace slovní zásoby a na tendence k analytizmu a aglutinaci. L. Plesník popisuje podstatu uvedených aktuálních vývojových tendencí a paralelně prezentuje nejen vlastní nazírání na jejich kauzalitu, ale také názory některých předních ruských, českých, polských, ale i slovenských lingvistů, díky čemuž se mu podařilo zachytit sledovanou problematiku v širokém kontextu.

Nejrozsáhlejší druhá kapitola *Tzv. analytická adjektiva* (s. 29–77) obsahuje podrobný přehled terminologických nominací, teorií a klasifikací tzv. analytických adjektiv, jejichž autory jsou přední ruští, čeští a polští lingvisté starší a současné generace. Pro přehlednost analýzy typologicky rozdílného jazykového materiálu v praktické části práce autor považoval za vhodné použít ke studiu tzv. analytických adjektiv dva přístupy uplatňované v ruské lingvistice, tzv. pojetí široké a úzké. Za tzv. analytická adjektiva úzkého pojetí jsou jím označena „nesklonná adjektiva, popř. nesklonné atributivní formanty, které mají charakter graficky samostatného výrazu“ (zastáncem tohoto označení je v ruské lingvistice mj. D. V. Bondarevskij, v české lingvistice pak A. Brandner). Tzv. analytická adjektiva širokého pojetí představují „prefixoidy, tj. prepozitivní morfémy přechodného typu, a řecko-latinské prepozitivní formanty“, (stoupenci tohoto pojetí jsou např. A. A. Reformatskij, M. V. Panov, Je. I. Golanovova, Je. V. Marinovova, J. Jiráček, J. Gazda ad.). L. Plesník vymezil v rámci tohoto typu dvě skupiny analytických formantů: formanty cizího a domácího původu. Náležitá pozornost je v kapitole věnována charakteristice adjektivních komponentů v normativních mluvnicích ruštiny, češtiny a polštiny, a rovněž protichůdným teoriím současných ruských jazykovědců (A. A. Molotkov, L. V. Knorina × L. I. Kim, Je. N. Sidorenko, D. V. Bondarevskij aj.).

Teoretickou část monografie uzavírá kapitola *Pozice prefixoidů a řecko-latinských formantů v rámci tzv. analytických adjektiv* (s. 79–94) doplňující a rozšiřující sledovanou problematiku o interpretaci prefixoidů a řecko-latinských formantů, jakožto morfémů přechodného typu. Autor je řadí ve shodě s některými lingvisty do kategorie tzv. analytických adjektiv širokého pojetí. Názorová nejednotnost lingvistů v posuzování těchto formantů je v kapitole doložena příklady jejich rozdílného pojmenování v ruské, české a polské lingvistice. On sám s ohledem na realizaci vlastního záměru uplatňuje v práci termín kvazikompozita, resp. internacionální kompozita či internacionální složeniny.

Celá teoretická část monografie je cenná především tím, že představuje dosud nezpracované systematické kompendium o dosavadním bádání tzv. analytických adjektiv v historickém vývoji, a to nejen ruských lingvistů, ale také lingvistů českých a polských. L. Plesník v ní s přehledem a erudicí utřídil dosavadní teoretické poznatky o sledované problematice tzv. analytických adjektiv získané studiem objemného počtu odborných publikací převážně ruských, ale také českých a polských lingvistů v různých časových horizontech. Celkovým obsahem a rozsahem představuje teoretická část velmi dobré východisko pro následující autorovu výzkumnou činnost.

Výsledky vlastní analýzy tzv. analytických adjektiv ve sledovaných jazycích prezentuje L. Plesník velmi podrobně a přehledně v druhé části své monografie, kterou tvoří jedna rozsáhlá kapitola s názvem *Tzv. analytická adjektiva v ruštině, češtině a polštině* (s. 95–180). V její vstupní části autor charakterizuje zdroje, které zvolil pro excerpce materiálu k analýze ve všech třech srovnávaných jazycích. Získaný korpus čítá úctyhodných 1472 lexikálních jednotek (842 z ruských zdrojů, 326 z českých zdrojů, 304 z polských zdrojů). Je třeba zdůraznit a zároveň ocenit výběr zdrojů pro excerpce, neboť všechny lexikografické práce byly publikovány teprve na počátku 21. století a lze tedy předpokládat, že jsou do nich zařazeny lexikální jednotky přejaté do slovní zásoby sledovaných jazyků poměrně nedávno (např. v ruštině *Русский орфографический словарь* (2015) vydaný v redakčním zpracování V. V. Lopatina a O. Je. Ivanovovce, *Большой универсальный словарь русского языка* (2016) autorů V. V. Morokvina, G. F. Bogačjovovce a N. M. Lucke, v češtině *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (2015) zpracovaný lexikografickým kolektivem Ústavu pro jazyk český AV ČR a v polštině *Wielki słownik ortograficzny* (2016) vydaný v redakčním zpracování E. Polańského, *Słownik języka polskiego* (2009) zpracovaný kolektivem pod vedením E. Sobol ad.

V třech podkapitolách praktické části monografie, které mají identickou strukturu (*Tzv. analytická adjektiva v ruštině*, s. 100–134; *Tzv. analytická adjektiva v češtině*, 134–158; *Tzv. ana-*

lytická adjektiva v polštině, s. 158–180) jsou excerpované analytické jednotky každého jazyka popsány nejprve v obecné rovině a následně je provedena jejich morfologicko-lexikální analýza. V jednotlivých podkapitolách je v každém z jazyků podrobně popsán postup a výsledky sémantické, strukturální a etymologické analýzy nashromážděných excerpt. V rámci sémantické analýzy autor rozdělil excerpovaný materiál do několika sémantických skupin, u strukturální analýzy zkoumaných analytických jednotek uplatnil poziční, konektivní aspekt a u etymologické analýzy zohlednil tzv. zdrojový jazyk, tzn. jazyk, z něhož byla slova přejata, nikoli původní jazyk. Všechny tři podkapitoly jsou zpracovány precizním způsobem, každá dílčí analýza vychází z objemného korpusu exemplifikací, přiloženy jsou kvalitně zpracované grafy s dílčími i souhrnnými procentuálními údaji, které názorně doplňují komentáře.

V závěru práce jsou shrnuty výsledky provedeného materiálového výzkumu. Monografii uzavírají resumé v angličtině, v ruštině, v polštině a rozsáhlý seznam literatury.

Monografie L. Plesníka představuje velmi hodnotný příspěvek do oboru komparativní lingvistiky. Systematicky, uceleně a podrobně pojednává o stále aktuálním a dosud neuzavřeném tématu tzv. analytických adjektiv paralelně ve třech slovanských jazycích a zároveň uvádí výsledky autorova vlastního rozsáhlého a pečlivého výzkumu dané problematiky.

Výsledkem systematické badatelské činnosti L. Plesníka je tedy erudovaná vědecká monografie, která může posloužit lingvistům při dalším bádání v rámci podobné tematiky, ale také studentům slavistických oborů.

Ljuba Mrověcová

Jokeš P., 2020. *Czesi. Przewodnik po historii narodu i państwa*. Kraków: Wydawnictwo AVALON, 2020. 416 s. ISBN 978-83-7730-439-6.

Przedmiotem uwagi w prezentowanej publikacji są Czesi, czyli naród, do którego należy sam autor, PhDr. Petr Jokeš, Ph.D. Praca nie jest jednak

przeznaczona dla Czechów. Napisana w języku polskim monografia została skierowana do polskiego odbiorcy, który już być może coś na temat Czechów wie, ale brak mu odpowiedniego przewodnika po historii tego narodu, mądrej podpowiedzi, „instrukcji” do poprawnego odczytania faktów itp.

Petr Jokeš studia filologii czeskiej oraz historii skończył co prawda w Brnie, ale już w latach 90. związał się zawodowo z bohemistyką (slawistyką) w Polsce (najpierw we Wrocławiu, potem na Uniwersytecie Jagiellońskim). Miał więc niejedną okazję do konfrontacji naukowego opracowania o przeszłości narodu czeskiego i własnych spostrzeżeń z polskim punktem widzenia wydarzeń historycznych. W narracji Jokeša przejawiają się co najmniej trzy aspekty: ten, że autor jest z wykształcenia historykiem, że jest bohemistą poruszającym się na co dzień w polskim środowisku akademickim i że jest – mimo wszystko – Czechem zakotwiczonym w czeskiej kulturze, nosicielem specyficznych stereotypów myślowych i językowych.

Autor publikacji *Czeši* to osoba względnie młoda (*1965), która dojrzałość osiągnęła dopiero w okresie *pieriestrojki*, a równocześnie pamiętająca sytuację w Czechach w dzikich latach dziewięćdziesiątych. Historia, którą opisuje, rozpoczyna się w czasach zamierchłych, a kończy się, zanim doszło do rozpadu państwa czeskosłowackiego na dwie suwerenne Republiki – Czeską i Słowacką (przełom lat 1992/1993).

Publikacja nie jest ani typowym podręcznikiem do nauki historii, ani pracą *stricto* naukową. Jest refleksją znającego myślenie Polaków Czecha (czeskiego historyka) nad dziejami własnego państwa. W ramach 50 rozdziałów Jokeš po kolei zaznaja czytelnika z losami niewielkiego narodu żyjącego od wieków w środku Europy, z jego krajem nazywanym przez Polaków potocznie (i niefortunnie) Czechami. Wtajemnicza odbiorcę nie tylko w przebieg poszczególnych wydarzeń, ale także w czeską interpretację ich znaczenia. Najpierw dowiadujemy się o Wenus z Věstonic, rzeszy Samona i Księstwie Wielkomorawskim, następnie o ziemiach czeskich

w czasach panowania dynastii Przemyślidów, Luksemburczyków, Jagiellonów, Habsburgów, poznajemy sytuację w pierwszym państwie czeskosłowackim w latach międzywojennych, w Czechosłowacji socjalistycznej i po zmianie ustroju w 1989 r. Ostatnim opisanym w publikacji wydarzeniem jest prywatyzacja usług i zakładów przemysłowych oraz restytucja majątków zabranych przez komunistów i oddanie ich pierwotnym właścicielom. Lekki styl autora, który nie jest sprzeczny z obiektywnym i przemyślanym opisem wydarzeń, wywołuje zainteresowanie czytelnika tematem. Intrygujące i pobudzające ciekawość są same tytuły rozdziałów, np. *Przychodzą Słowianie, Awans Czech, Koniec pięknych czasów, W stronę burzy, Praga magiczna, Mroki, Złote lata dwudzieste, Walka o przeżycie, Dziwna demokracja, Dyskretny urok lat sześćdziesiątych, Wnioski ponad wszystko...* Autor przytacza wiele utartych sformułowań, powiedzeń, wyrażeń czeskich, tłumacząc je na język polski i podkreślając tym samym cechy typowe dla pamięci historycznej Czechów, np. *król żelazny i złoty* (Przemysław II Otokar), *ojciec ojczyzny* (Karol IV), *kališníci*/kalikstyni/kielichowcy, czyli husyci, *mężowie 28 października*, czyli niektórzy politycy zaangażowani w powstanie Republiki Czechosłowackiej (jej suwerenność została oficjalnie ogłoszona 28. 10. 1918), mianowicie członkowie zarządu Komitetu Narodowego: Vavro Šrobár, Alois Rašín, František Soukup, Antonín Švehla i Jiří Stříbrný. Według potrzeby autor podaje etymologię konkretnej nazwy (własnej), jak np. w wypadku popularnego również w Polsce czeskiego świętego Jana z Pomuku / Jana Nepomucena. W pracy został podjęty m.in. temat Śląska Cieszyńskiego, i to w związku z dwoma istotnymi dla stosunków czesko-polskich wydarzeniami: po pierwsze, z rozpadem Austro-Węgier i ustalaniem granic między dwoma państwami – Czechosłowacją i Polską w latach 1918–1920, po drugie, z układem zawartym w Monachium pod koniec września 1938 roku.

Jokeš ostrzega przed uproszczonym, czarno-białym postrzeganiem postaci historycznych, różnych ruchów, ideologii, wydarzeń,

które przebiegły w przeszłości, oraz przed bezkrytyczną adoracją jednego lub drugiego (innego) narodu. Ważne są dla niego kontekst, tło, okoliczności. Do miejsc podatnych na mityzację należy zdaniem autora epoka Rudolfa II Habsburga, cesarza rzymskiego i (m.in.) króla czeskiego, który zamieszkał w Pradze (a nie np. w Wiedniu jak inni cesarze tej dynastii), gdzie wspierał rozwój sztuki i nauki (łącznie z popularną w tych czasach alchemią). Choć przedstawiciel obcej dynastii habsburskiej, Rudolf pozostał w oczach Czechów na zawsze królem czeskim. Jest np. bohaterem popularnego filmu *Císařův pekař – pekařův císař* ze słynnym Janem Werichem w roli Rudolfa II. Sam Jokeš na temat epoki rudolfskiej napisał:

[...] Rudolf II [...]. Wychowany na dworze swojego krewnego, króla Hiszpanii, był zdeklarowanym katolikiem, jednak ponieważ sprawy polityki mało go interesowały, nie spełniły się obawy inicjatorów Czeskiej konfesji – jego rządy okazały się względnie tolerancyjne. Czesi do dziś go lubią, być może jest nawet najbardziej popularnym w Czechach Habsburgiem. To dlatego, że niedługo po wstąpieniu na tron, w 1583 roku, przeprowadził się wraz z całym dworem do Pragi [...], której nadał na prawie 30 następnych lat specyficzny charakter kosmopolitycznego centrum pełnego zarówno ludzi nauki, artystów, dyplomatów, jak i mniej lub bardziej malowniczych oszustów [...]. W Pradze gościł m.in. astronomów Jana Keplera i Tycho de Brahe [...]. Koloryt stolicy Rudolfa uzupełniali liczni alchemicy – wśród nich również Polak Michał Sędziwój – gdyż cesarz interesował się również alchemią, okultyzmem i podobnymi sprawami. Wszystko razem tworzyło to, co dziś nazywa się „fenomenem rudolfskiej Pragi” i czemu w dużym stopniu Praga zawdzięcza swoją sławę miasta magicznego (s. 163–164).

W podobnie ostrożny sposób podchodzi autor do jednego z najważniejszych wydarzeń dzie-

jach Czechów, bitwy na Białej Górze (8. 11. 1620), przyrównywanej nieraz do bitwy na Kosowym Polu (1389), odnoszącej się do historii południowo-słowiańskiej, ostrzegając przed zbyt wielkim uproszczeniem opisu wydarzenia. Nie chodziło bowiem o walkę protestanckich Czechów z niemieckimi katolikami, lecz o konflikt sił o bardziej złożonym składzie. Wśród protestantów było bardzo dużo Niemców, a wśród Czechów byli też katolicy. Rezultat bitwy można zinterpretować jako katastrofę narodową, ale również jako zwycięstwo prawej wiary nad protestancką herezją (s. 174). Tracąc swobodę wyznaniową, Czesi nie zostali pozbawieni czegoś naturalnego, ogólnie spotykanego, występującego wśród innych ludów ówczesnej Europy. Wręcz przeciwnie – to właśnie niezwykłą wolność religijną, jaka panowała na ziemiach czeskich przed 1620 rokiem (ew. przed wojną trzydziestoletnią), można uważać za coś wyjątkowego (s. 191).

Autor publikacji zdaje sobie sprawę również z odmienności czeskiego odrodzenia narodowego, kierowania wzroku na wschód i wspierania idei panslawizmu, a równocześnie z tendencji do zachowania lojalności wobec monarchii austro-węgierskiej, co przejawiało się nawet jeszcze w pierwszych latach wojny światowej:

[...] Czesi monarchii raczej nie kochali, jednak na początku wojny nikt w Czechach nie myślał poważnie o oderwaniu się od niej. Austro-Węgry były państwem, w którym Czesi potrafili dobrze funkcjonować; ówczesna polityka czeska dążyła więc do poprawy sytuacji narodu w ramach istniejącego państwa, nie do jego rozbitcia. Było to o tyle łatwiejsze, że w granicach monarchii żył praktycznie cały naród czeski, więc Czesi – w odróżnieniu od Polaków [...] – nie musieli rozwiązywać problemu połączenia narodu podzielonego między różne państwa (s. 262)

Częste są w pracy aluzje do historii narodu polskiego, paralele między tym, co wydarzyło się na ziemiach czeskich, a jak zachowaliby się w danej sytuacji Polacy. W odniesieniu do czeskiego ru-

chu oporu w czasie drugiej wojny światowej Jokeš zauważa:

W ogóle trzeba podkreślić, że czeskiemu ruchowi oporu szczególnie na początku brakowało tradycji pracy konspiracyjnej, takiej jak ta istniejąca w Polsce, zwłaszcza w byłym zaborze rosyjskim. Dżentelmeńska konspiracja w stylu Mafii [mowa o formie zagranicznego wsparcia państwowo-twórczych zabiegów Masaryka podczas pierwszej wojny światowej – I.B.] nie zdawała egzaminu wobec bezwzględnych metod Gestapo (s. 327).

Jokeš zwraca uwagę na momenty, do których sami Czesi może nie przywiązują zbyt wielkiej wagi, ale Polakom wydają się ciekawe, atrakcyjne. Takim tematem jest np. „fenomen Baťa” (s. 286), specyfika czeskiej religijności (antykatołicyzm i antyklerykalizm) lub twórczość czeskich dysydentów (szczególne pisarzy). Dodajmy, że publikacja zawiera dziesiątki, może setki ilustracji (fotografie, rysunki, mapy, portrety osobistości), które w odpowiedni sposób unaoczniają aktualnie omawiany temat.

Irena Bogoczová

Ристић С. – Лазић Коњик И., Когнитивни правац у српској етнолингвистици – почеци развоја и актуелни проблеми. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020. 401 с. ISBN-978-86-82873-71-6.

Książka *Когнитивни правац у српској етнолингвистици – почеци развоја и актуелни проблеми* Stany Ristić i Ivany Lazić-Konjik ukazała się u schyłku 2020 roku jako 29 tom w serii „Monografie” Instytutu Języka Serbskiego Serbskiej Akademii Nauk i Sztuk w Belgradzie.

Praca jest owocem wieloletniej aktywności autorek na polu lingwokulturologii. Można ją też postrzegać jako pokłosie współpracy, jaka od lat rozwija się między środowiskiem serbskich i polskich etnolingwistów. Autorki – badaczki z Instytutu Języka Serbskiego Serbskiej Akademii Nauk i Sztuk, od 2013 roku aktywnie uczest-

niczą w pracach międzynarodowego konwersatorium EUROJOS (Językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów na tle porównawczym), działającego pod kierunkiem prof. dr hab. Jerzego Bartmińskiego.

Powstałe w 2001 roku konwersatorium koncentruje się na badaniu semantyki nazw wartości, w istocie kontynuując prace rozpoczęte w tym zakresie w Lublinie jeszcze w latach 80. XX wieku. Główne założenia teoretyczne projektu odwołują się do ustaleń poczynionych w ośrodku lubelskim (prace Jerzego Bartmińskiego i jego współpracowników) oraz opolskim (prace Wojciecha Chlebdy).

EUROJOS skupiający obecnie 123 badaczy z 21 krajowych i zagranicznych ośrodków naukowych jest afiliowany przy Instytucie Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Instytucie Filologii Polskiej UMCS i Komisji Etnolingwistycznej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów.

Z metodologii wypracowanej w ramach tego właśnie konwersatorium autorki korzystają w prezentowanej monografii. Część tekstów zamieszczonych w tomie była już publikowana wcześniej, przede wszystkim w języku serbskim, rzadziej po rosyjsku i po polsku, część – ukazuje się po raz pierwszy.

Początki serbskiej etnolingwistyki, którą reprezentują prace S. Ristić i I. Lazić-Konjik, sięgają lat 80. ubiegłego wieku. Rozwojowi kierunku autorki poświęcają wprowadzający rozdział monografii, w którym zwracają uwagę m.in. na wydanie w 1996 roku pierwszego numeru rocznika *Кодови словенских култура*, poświęconego tradycyjnej kulturze Słowian, postrzegając tę publikację jako jedno z zasadniczych wydarzeń w rozwoju serbskiej etnolingwistyki. Rozwój dyscypliny sytuują na tle rosyjskich i polskich dokonań w tym zakresie. Uwagę koncentrują na szkole moskiewskiej oraz lubelskiej, z którą od lat są związane. Omawiają prace powstałe w ramach wspomnianego konwersatorium EUROJOS, ze szczególnym uwzględnieniem *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*, dla którego przygotowały opracowanie poświęcone konceptowi DOM w języku serbskim (tom DOM

Leksykonu aksjologicznego, gdzie zamieszczono artykuł, ukazał się w Lublinie w 2015 roku pod redakcją J. Bartmińskiego, I. Bielińskiej-Gardziel oraz B. Żywickiej).³ Wskazują też na wspólny projekt *Kluczowe pojęcia serbskiej i polskiej aksjosphery w perspektywie ogólnosłowiańskiej* realizowany przez Instytut Języka Serbskiego SANU i Instytut Sławistyki PAN w latach 2017–2020. To przybliżenie serbskiemu czytelnikowi prac lubelskiej szkoły etnolingwistycznej i zwrócenie uwagi na wspólnie realizowane projekty wydaje się szczególnie cenne z perspektywy współpracy międzynarodowej. Należy zauważyć, że obie autorki znane są polskiemu czytelnikowi nie tylko dzięki artykułowi zamieszczonemu w *Leksykonie aksjologicznym*, ale też dzięki tekstom publikowanym w lubelskiej „czerwonej serii” i roczniku „Etnolingwistyka”.

We wstępnym rozdziale monografii S. Ristić i I. Lazić-Konjik podkreślają znaczenie pionierskich prac Dejana Ajdačića, znaczących nie tylko dla serbskiej etnolingwistyki (m.in. *Етнолингвистика у Србији, Слово Славија – Етнолингвистика и поредбена фразеологија*, Београд 2017), ale też dla nawiązania współpracy ze środowiskiem lubelskim.

Autorki dalszy rozwój kierunku łączą z interdyscyplinarnymi projektami, których rezultaty będą dostępne w sieci: *Појмовник српске културе*. Duże nadzieje wiążą również z wprowadzeniem etnolingwistyki do programu studiów uniwersyteckich, a także z powstaniem wielu rozpraw doktorskich poświęconych stereotypom na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Belgradzie pod kierunkiem naukowym prof. Ludmiły Popowić.

Monografia *Когнитивни правац у српској етнолингвистици – почеци развоја и актуелни проблеми* składa się z dwóch zasadniczych bloków – teoretycznego i analitycznego, którego trzon stanowi obszernie omówienie konceptów DOM i RODZINA.

W części teoretycznej autorki koncentrują się na omówieniu kluczowych pojęć służących

analizie konceptów. Szczególną uwagę zwracają na zagadnienia wyjątkowo im bliskie – obie uczestniczą bowiem w opracowaniu słownika języka serbskiego *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* – na związku etnolingwistyki i leksykografii. Omawiają strukturę artykułu hasłowego w słowniku aksjologicznym, kryteria doboru elementów wchodzących w skład definicji, sposób uwzględnienia danych specyficznych kulturowo. Nie pomijają również relacji między leksykonem aksjologicznym a encyklopedią.

Na część analityczną składają się wspomniane już obszernie omówienia konceptów DOM i RODZINA oraz skromniejsze objętościowo opracowania konceptów NARÓD, GREK, ROSJANIN. Autorki przedstawiają również autostereotyp SERBA.

Koncept NARÓD rekonstruuje na podstawie danych systemowych, materiał badawczy czerpie ze słowników objaśniających języka serbskiego. Jako materiał badawczy dla rekonstrukcji autostereotypu SERB autorki wykorzystują dane systemowe zaczerpnięte ze słowników, paremie i dane eksperymentów asocjacyjnych. W analizie konceptu GREK odwołują się do tekstów serbskich pieśni ludowych. Niedostatki materiału widoczne są w analizie konceptu ROSJANIN, który został zrekonstruowany jedynie na bazie słowników asocjacyjnych.

W przeciwieństwie do pozostałych konceptów DOM i RODZINA zostały zrekonstruowane na podstawie trzech typów danych, co odpowiada zasadom przyjętym na potrzeby *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*: 1) systemowych pozyskanych ze słowników objaśniających, 2) ankiet przeprowadzonych wśród stu studentów, odpowiednio kobiet i mężczyzn, przedstawicieli dyscyplin humanistycznych i ścisłych (autorki prowadziły badania na uniwersytecie w Nowym Sadzie) oraz 3) danych tekstowych, w tym paremii.

Na uwagę zasługuje umieszczenie przez autorki w ankiecie nie tylko podstawowego pytania stawianego w badaniach prowadzonych przez szkołę lubelską: „Co według ciebie stanowi

3 Należy zaznaczyć, że opracowanie konceptu DOM w monografii nie jest przedrukiem artykułu z *Leksykonu aksjologicznego*.

o istocie prawdziwego X?”, ale też szeregu dodatkowych pytań. W przypadku rodziny były to m.in. pytania o znajomość przysłów, o różnice między rodziną tradycyjną i współczesną, o jej członków. Omówienie ankiet obfituje w egzemplifikacje, a wyniki zostały przedstawione w formie przejrzystych tabel.

Dom został scharakteryzowany przez autorki m.in. w aspekcie fizycznym, funkcjonalnym, społecznym, aksjologicznym i emocjonalnym. Zdaniem S. Ristić i I. Lazić-Konjik dla jego recepcji kluczowe są trzy opozycje: „swój – obcy”, „życie – śmierć” oraz „przestrzeń zewnętrzna – przestrzeń wewnętrzna”. Rodzina z kolei została opisana m.in. w aspekcie społecznym, biologicznym, aksjologicznym, emotywno-psychologicznym, ale też etycznym i genealogicznym.

W monografii autorki stosują dwa modele opisu conceptów: separacyjny czyli taki – powtórzmy za S. Niebrzegowską-Bartmińską – „[...] w ramach którego każdy z trzech podstawowych typów danych (system – ankiet – teksty) jest analizowany osobno” (Niebrzegowska-Bartmińska 2020: 199) i zintegrowany, „[...] który – jak pisze S. Niebrzegowska-Bartmińska – jest kategorią docelową w rekonstrukcji etnolingwistycznej, integruje wszystkie typy danych w ramach układów fasetowych lub aspektowych – bez podziału na dane systemowe, ankietowe czy tekstowe” (Niebrzegowska-Bartmińska 2020: 203). Wprowadzenie obu modeli opisu nie prowadzi do sprzeczności, przeciwnie – pozwala na spojrzenie na kluczowe dla monografii koncepty DOM i RODZINA w formalnie różny sposób. S. Ristić i I. Lazić-Konjik formułują też zasadniczą dla prowadzonych rozważań syntetyczną definicję kognitywną analizowanych conceptów w rozumieniu J. Bartmińskiego, która pozwala czytelnikowi odpowiedzieć sobie na pytanie o „sposób pojmowania przedmiotu przez mówiących danym językiem” (Bartmiński 2007: 42).

Monografia S. Ristić i I. Lazić-Konjik zwraca na siebie uwagę z dwóch powodów. Po pierwsze, skłania do refleksji nad kluczowymi wartościami, konstantami, określającymi sens ludzkiej egzystencji, wysoko ocenianymi w każ-

dej kulturze i tworzącymi zgrab każdej chyba aksjofery niezależnie od warunków zewnętrznych, a jednocześnie stanowiącymi przedmiot niesłabnącego zainteresowania badaczy. Ich opracowanie dokonane z perspektywy etnolingwistycznej może stać się bazą dalszych prac porównawczych. Po drugie, prezentowana monografia jest istotna z perspektywy transmisji myśli badawczej, stanowi świadectwo żywej współpracy międzynarodowej i to nie w wymiarze indywidualnym, ale – zespołowym. Nie do przecenienia jest też jej rola popularyzująca dokonania lubelskiej szkoły etnolingwistycznej w serbskim środowisku naukowym.

Dorota Pazio-Wlazłowska

Literatura

- Bartmiński J., 2007, Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji, Bartmiński J., *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin, s. 42–51.
- Niebrzegowska-Bartmińska S., 2020, *Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce*, Lublin.